

Ur Arkiv 4 1973

Claes-Göran Jönsson

SKP och den svenska spanienrörelsen¹

Den folkfrontspolitik, som fick sitt programmatiska uttryck på den kommunistiska internationals VII:e världskongress 1935, och som därmed var bestämmande för hela den kommunistiska världsrörelsen, kröntes i Sverige med föga framgång. Det finns emellertid ett notabelt undantag – den svenska solidaritetsrörelsen för Spanien. Innan vi granskar partiets agerande inom spanienrörelsen är det kanske på sin plats att antyda de ramar inom vilka man kan se detta.

På en internationell nivå måste behovet att skapa största möjliga politiska och materiella stöd för den antifascistiska kraft som den spanska republiken utgjorde ha framstått som en angelägen uppgift. Vilka former detta stöd kunde ta bestämdes i sin tur av partiets övergripande strategi – d.v.s. strävandena att skapa enhet inom arbetarklassen och i ett något längre perspektiv att etablera en antifascistisk folkfront. Om man har detta förhållande i åtanke faller det sig naturligt att kommunisterna tonade ner sin egen profil och arbetade för bredast möjliga anslutning till solidaritetsrörelsen.

Ur en nationell politisk aspekt erbjöd spanienrörelsen en möjlighet att etablera ett organisatoriskt samarbete mellan arbetarrörelsens olika riktningar. Detta var självfallet välkommet för Sveriges Kommunistiska Parti, eftersom man på detta sätt skulle kunna bryta sin organisatoriska isolering. Dessutom skulle enheten på detta avsnitt kunna föregripa en allmän enhet inom arbetarklassen. När väl en typ av samarbete var etablerat skulle man med denna som utgångspunkt kunna propagera för fortsatta enhetsaktioner.

På en mera lokal nivå skulle spanienrörelsen kunna skapa möjligheter för SKP att stärka den egna organisationen, såväl medlemsmässigt som i termer av inflytande. Med tanke på att rörelsen inte hade några enskilt anslutna medlemmar och att den främst fungerade genom en rad lokala kommittéer av ad hoc-typ var det emellertid svårt att utveckla alltför omfattande kontakter med de socialdemokratiska och socialistiska arbetarna inom denna ram. Även om detta hade varit möjligt är det ytterst tvivelaktigt att kommunisterna hade velat bedriva en sådan verksamhet med tanke på partiets överordnade målsättning. Det är föga sannolikt att man skulle ha velat ta risken av en splittring av den enda form för samverkan som fanns.

Bildandet av Svenska Hjälpkommittén för Spanien

Den 18 juli 1936 utbröt det spanska inbördeskriget.² Krigsutbrottet föranledde inga omedelbara reaktioner från arbetarpartierna i Sverige. Under de första krigsmånaderna inskränkte sig dessa till att på sina möten och demonstrationer anta och till den spanska regeringen vidarebefordra resolutioner i vilka man uttryckte sitt stöd åt den spanska republiken. Dock kom det till stånd en del spontana insamlingar i de fackliga organisationerna vars resultat via LO skickades till Matteottifonden – en internationell socialdemokratisk stödfond. Den första större manifestationen för Spanien genomfördes i Stockholm först den 18 augusti då en demonstration som arrangerats av FCO samlade 10 000 deltagare på det avslutande mötet.³

¹ Denna uppsats är en del av ett större kollektivt arbete: Christina Carlsson/Einar Dahlin/Claes-Göran Jönsson/Tommy Nilsson, *SKP, fronterna och spanienrörelsen*, Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet 1973, stencil) där följande avsnitt har utarbetats av författaren.

² För en historisk redogörelse för kriget se t.ex.: Pierre Broué/Émile Témime, *Revolution und Krieg in Spanien* (Frankfurt am Main, 1968) Gabriel Jackson, *The Spanish Republic and the Spanish Civil War*. (Princeton University Press, 1965) Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, (Penguin, 1961).

³ *Ny Dag* 19.8. 1936.

Den trevande start som spanienrörelsen kom att få, får i stor utsträckning ses mot bakgrund av det faktum att man befann sig mitt uppe i en valrörelse och att LO vid just denna tid höll kongress. De insamlingsaktioner som företogs innan Svenska Hjälpkommittén för Spanien (SHfS) bildades startades av organisationer, som befann sig mer i arbetarrörelsens periferi, som t.ex. SAC. Sådana separataktioner genomfördes också av kommunistpartiet närstående organisationer som Svenska Röda Hjälpen.⁴

Den bristande aktiviteten till trots förekom det på ett tidigt stadium sonderingar mellan arbetarpartierna för någon form av samordnad rörelse för Spanien. Den 3 augusti antyder Gustav Johansson i en ledare i *Ny Dag* att: "...solidaritetsaktioner förberedes på bredast möjliga grundval". Behovet av att solidaritetsarbetet får en så bred bas som möjligt understrykes också i ett upprop från SKP, publicerat den 4 augusti:

"Arbetarklassens solidaritetsaktioner måste organiseras i enhetens tecken, då hela arbetarrörelsen och alla framstegsvänliga organisationer vill göra en insats. Formerna för detta understöd bör lämpligen beslutas vid överläggningar mellan representanter för olika organisationer och grupper."⁵

Inom socialdemokratin var man inte lika otvetydiga anhängare av ett samarbete. I en enkät bland företrädare för olika arbetarorganisationer där frågan ställdes vad man kunde göra för Spanien, menade t.ex. ordföranden i kommunalarbetarnas avdelning i Stockholm Thure Andersson, att LO och SAP skulle gå i spetsen för insamlingsverksamheten. Liknande tankegångar uttrycktes också av Oscar Westerlund, vice ordförande i Metall.⁶

I de förberedande diskussioner, som förekom i Stockholm, med deltagande från SKP, Socialistiska Partiet och SAC, förde den kommunistiske delegaten en uppehållande taktik för att socialdemokraterna skulle komma med i rörelsen. Även om andra parter också var angelägna om ett så brett deltagande som möjligt var de uppenbarligen mera benägna att starta en organisation utan ett socialdemokratiskt deltagande i initialskedet. I ett protokoll från Socialistiska Partiets AU av den 6 oktober 1936 refererar Anna Stina Pripp från ett möte med den förberedande kommittén i vilket förutom henne själv och representanter för de ovannämnda organisationerna deltog en partilös. Hennes redogörelse utandas misstänksamhet mot SKP:s avsikter och speciellt då mot de uppehållande manövrer, som den kommunistiske delegaten ägnade sig åt:

"Kommittén hade fått i uppdrag att åstadkomma största möjliga anslutning, särskilt önskvärt hade varit att få med LO och socialdemokratiska partiet. P.g.a. LO:s kongress hade LO ännu ej lämnat besked. Kommunisterna nästan saboterade arbetet, ty medan de försökte hindra kommittén att göra något startade de en egen insamling till Röda Hjälpen."⁷

I en summering av den förda frontpolitiken på SKP:s centralkommittés plenum den 17 maj 1937 rekapitulerade Linderot omständigheterna kring SHfS bildande och gav en bild som i stort sett bekräftar Anna Stina Pripps farhågor:

"Med en dålig taktik och politik i spanienfrågan hade vårt parti kunnat göra stora skador i den hjälp, som Sverige nu kanske främst av alla länder har organiserat. Vi hade rätt stora bekymmer om hur vi skulle lägga upp vår taktik för att få största möjliga enhetlighet åtminstone när det gäller arbetarna. Vi kunde inte de första månaderna finna greppet. Vi samlade inga pengar, skaffade inga vapen, sände inga frivilliga, och det gick så långt att det nästan blev rebellion i partiet på grund av den till synes ringa aktiviteten i Spanienfrågan. Men vi arbetade i det tysta underifrån med bland

⁴ Röda Hjälpen var en internationell, i huvudsak kommunistisk, hjälporganisation, vars främsta uppgift under den aktuella perioden var att stödja antifascistiska flyktingar.

⁵ *Ny Dag* 4.8. 1936.

⁶ *Socialdemokraten* 8.10. 1936.

⁷ SKP:s arkiv 1936:1. (I samband med Socialistiska Partiets sprängning 1937, har tydligen någon överlämnat partiets protokoll eller delar därav till SKP. De protokoll som finns i SKP:s arkiv är original.)

annat vår kanske främste kamrat inom partiet på detta frontavsnitt, Knut Olsson, såsom ledande man. Vi arbetade på att nästan till varje pris få enhet till stånd, när det svenska folket skulle sättas igång för hjälp till Spanien. Och vi räknade med om att Kommunistiska partiet kör ut och inbjuder alla att komma med härvid, så får vi inte denna samling och enhet, som vi räknade med att man borde kunna få. Det gick åtskilliga veckor, och det gick så långt att kvinnorna i Stockholm kom i deputation och sade: 'Om ni inte gör någonting för Spanien så sätter vi igång och gör en kvinnokampanj för Spanien.' 'Ni kan ta igen er lite grand, det skall nog bli', svarade vi. Och det lyckades så småningom. Och på grund av att vi inte rusade iväg spontant, så har kampanjen fått en sådan enhetskaraktär. Det är en folkfront helt enkelt för Spanien, som vi troligen inte lyckats få om vi inte framträtt på detta sätt."⁸

När väl lokalorganisationen av SHfS bildas i Stockholm den 23 oktober kan man urskilja ett speciellt mönster i styrelsens sammansättning som kom att bli förhärskande på många andra orter. Ordförandeposten veks åt en framträdande fackföreningsman vars socialdemokratiska sinnelag inte kunde ifrågasättas. Den viktiga sekreterareposten upprätthölls av en kommunist. Sekreteraren var s.k. organisationssekreterare och handhade kommunikationen både inom organisationen och med omvärlden.⁹ Övriga styrelsemedlemmar förefaller att ha rekryterats främst bland den socialdemokratiska vänstern, som åtminstone i Stockholm hade en stark ställning. Huruvida detta mönster äger generell giltighet är emellertid svårt att fastslå med hjälp av det material som stått till vårt förfogande. (I spanienkommittén i Göteborg var t.ex. ordföranden, Sven Rydstedt, organiserad kommunist.)

Ett arrangemang av denna typ bjöd flera fördelar. Genom att inte formellt stå i ledningen för organisationen (i den något tidigare bildade centrala kommittén fanns det inte en enda kommunist) underlättade man anslutningen från, kanske framförallt, de fackliga organisationerna. Samtidigt hade man emellertid ett relativt fast grepp över organisationens apparat. Dessutom tog SKP:s lokalavdelningar ofta initiativet till bildandet av kommittéer på orter där sådana inte fanns. Som vi skall se i det följande skedde detta med stor framgång. I ett anförande på ovan nämnda CK-plenum understryker också Knut Olsson partiets roll vid bildandet av spanienrörelsen:

"Det är vårt partis förtjänst, att denna kampanj kommit igång. Den centrala hjälpkommitté vi har här kom till stånd direkt på vårt initiativ, om vi än inte fordrade att få representanter med i arbetsutskottet. De flesta kommittéer har kommit till genom initiativ av vårt partifolk. Det har skett genom representanter från fackföreningarna o.s.v. så det inte sett ut som det kom från vårt håll. Så i Västerås, Linköping, Norrköping o.s.v. Det räckte veckor och månader innan man kom igång, och man fick försöka flera utvägar innan vi kom till det goda resultat vi har nu."¹⁰

Även Linderot framhöll förtjänsten av att ha en nominellt sett svag representation samtidigt som man spelade en aktiv roll inom organisationen:

"Det är ett mycket bra exempel för hur man inte bara skall se på hur partiet skall lysa. Den centrala Spanienkommittén, som finns här (i Stockholm, vår anm.) den fick endast socialdemokrater i ledningen med Georg Branting i spetsen. Och det är också ett prov på att vi har lite bättre nerver nu än förr. Vi har dock med några stycken i den stora kommittén. Men vi har ändå lyckats att genom vår verksamhet stimulera denna kampanj så jag vågar påstå, att Kommunistiska Partiet har den huvudsakliga äran av att Spanienkampanjen varit vad den varit."¹¹

⁸ SKP:s arkiv 1937:1.

⁹ Uppgifterna från Knut Olsson.

¹⁰ SKP:s arkiv 1937:1.

¹¹ Aa.

Svenska Hjälpkommittén för Spanien

Den svenska spanienrörelsen, vars främsta uttryck var SHfS, var en av de mest framgångsrika i världen. Den enda sammanställning över hjälpverksamheten, som jämför insamlingsresultaten från olika länder vi funnit återger följande siffror (Tabellen är nerkortad).

Tabell I. Sammanfattning över den internationella hjälpverksamheten

Land	Milj. (gamla) franc.	Invån i milj.	Franc/inv.
Storbritannien	36,25	46,7	0,77
Frankrike	35,50	41,9	0,79
Argentina	17,00	12,2	1,39
Sverige	13,90	6,2	2,24
Schweiz	3,00	4,2	0,72

(Källa: SKP:s arkiv, "Spanienrörelsen").

Siffrorna avser verksamheten t.o.m. utgången av 1937. Någon liknande sammanfattning av det totala insamlingsresultatet för den tid den internationella solidaritetsrörelsen verkade har vi inte funnit. I tabellen saknas siffrorna från Sovjetunionen och Mexiko – de enda länder som gav vapenhjälp till den spanska republiken. Trots tabellens begränsningar ger den vid handen, att spanienrörelsen i Sverige utan tvekan kan räknas till de mest framgångsrika i världen – kanske var den, med undantag för Sovjetunionens, den starkaste. Det är också värt att notera, att de bästa insamlingsresultaten noterades efter det att tabellen ovan sammanställdes.

Det är också svårt att ge en total sammanfattning av hur stora summor, som man från Sverige skickade till Spanien då det, jämte den stora insamlingsverksamhet som organiserades av SHfS, fanns flera smärre insamlingar. De olika riktningarna inom den svenska arbetarrörelsen hade i Spanien broderorganisationer till vilka man förmedlade en viss hjälp. Exempel på sådana relationer var: SAC och de spanska anarkisterna organiserade i CNT – den anarko-syndikalistiska fackföreningsrörelsen – och i FAI – anarkismens "politiska" gren; Socialistiska Partiet och POUM – ett oppositionellt kommunistiskt parti. Någon redovisning av resultatet från dessa insamlingar har vi inte funnit med undantag för en tablå över den svenska hjälpen fram till den 23 februari 1938. Här finner vi också den direkthjälp redovisad, som från LO gick till Spanien vid sidan av bidragen till SHfS (tabell 2).

Tabell 2. Sammanfattning av den svenska hjälpen till Spanien fram till 23.2.38

Organisation	Belopp (i kronor)
Svenska Hjälpkommittén för Spanien	1 300 000
LO	573 000
SAC	203 000
Diverse organisationer	100 000

(Källa: SKP:s arkiv, "Spanienrörelsen")

Den hjälp som utgick från SHfS fördelar sig på verksamhetsår enligt tabell 3.

Tabell 3. Hjälpen från SHfS fördelad på verksamhetsår

9.10.36-31.12.37	1 142 513:96
1. 1.38-31.12.38	915 655:05
1. 1.39-31.12.39	1 404 171:14
Summa	3 462 340:15

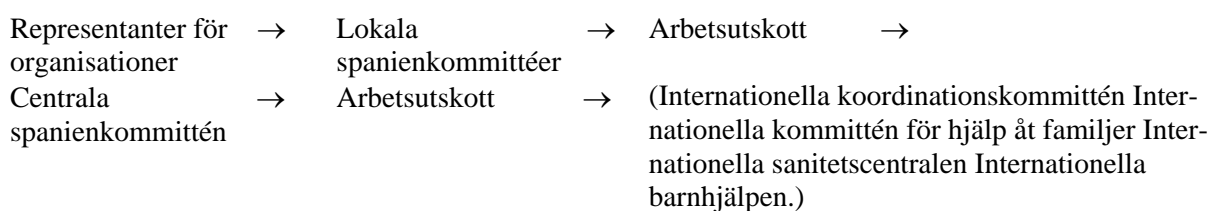
(Källor: SHfS, Räkenskaper 9.10.1936-31.12.1937; Verksamheten 1.1-31.12. 1939. Arbetarrörelsens Arkiv, Stockholm.)

Det bör noteras att enbart under första kvartalet 1939 inflöt 702 239:79 kronor.

Om man till totalsiffran ovan lägger den hjälp från andra organisationer, som redovisas i tabell 2, finner vi att det totala resultatet uppgick till minst 4 338 340 kronor – en, med tanke på det dåtida penningvärdet, anmärkningsvärd siffra.

SHfS' organisatoriska uppbyggnad

Den svenska spanienrörelsen var till sin organisatoriska struktur relativt lös. De lokala hjälpkommittéerna kan ses mera som samarbetsorgan mellan olika politiska, fackliga och ideella organisationer – främst då arbetarrörelsens. Något medlemskap för enskilda fanns uppenbarligen inte. Som vi framhållit på annan plats bildades lokalkommittéerna av representanter huvudsakligen från arbetarpartierna och den fackliga centralorganisationen på platsen. Kommittéernas uppgift var att initiera och samordna det lokala solidaritetsarbetet. Den centrala spanienkommittén hade sedan till uppgift att vidarebefordra hjälpen till Spanien via den internationella koordinationskommittén i Paris. Under denna fanns i sin tur olika specialorgan. Schematiskt kan organisationsstrukturen framställas som nedan.¹²

Som framgår av schemat, fanns det i den svenska organisationen inga distrikts- eller regionala organ mellan lokalkommittéerna och den centrala kommittén i Stockholm.

Kontakten mellan organisationens olika nivåer förefaller, att i stor utsträckning ha inskränkt sig till utskickande av cirkulärskrivelser från centralen till lokalkommittéerna och att de senare redovisade sina insamlingsresultat till den förra. Utöver detta skedde naturligtvis en viss kontakt genom utsända talare till lokala och demonstrationer. Några kongresser hölls emellertid inte.

Spanienrörelsens relativa regionala styrka antyds i nedanstående tabell, som dessvärre inte är daterad. Av det totala antalet kommittéer att döma torde emellertid uppgifterna gälla för slutet av 1938. En felkälla i tabellen är naturligtvis det förhållandet att antalet orter i varje län med den sociala sammansättning som utgjorde underlaget för en spanienkommitté varierar.

Tabell 4. SHfS' regionala styrka

Län	Antal kommittéer	Län	Antal kommittéer
Värmlands	34	Kalmar	14
Gävleborgs	28	Örebro	14
Stockholms	28	Kristianstads	10
Västernorrlands	23	Västerbotten	10
Norrottens	19	Sörmlands	9
Göteborg/Bohus	19	Uppsala	8
Östergötlands	18	Skaraborgs	7
Jönköpings	16	Stockholms stad	7
Älvsborgs	16	Hallands	5
Kopparbergs	16	Jämtlands	5
Västmanlands	15	Blekinge	4
Malmöhus	14	Gotland	1
Kronobergs	14		
		Summa hela landet	354

(Källa: SHfS' arkiv, Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.)

¹² Bygger delvis på uppgifter ur SKP:s arkiv, "Spanienrörelsen".

Nära knuten till spanienrörelsen var tidskriften *Solidaritet*, som regelbundet rapporterade från olika aktiviteter i skilda delar av landet. Dessutom ägnade man i den stort utrymme åt händelseutvecklingen i Spanien och skildrade de olika svenska hjälpaktiviteterna där. Som mest utkom tidskriften i 22 000 exemplar.

Målsättning och rekrytering

SHfS' målsättning var i huvudsak humanitär. Dock sade man sig stå på antifascistisk och demokratisk grund, varför en samtidig hjälp till de av rebelsidan behärskade områdena var helt utesluten. Då lokalkommittén i Göteborg konstituerades uttryckte man detta som: "Spanienkommittén i Göteborg ... i samverkan med alla demokratins, fredens och frihetens vänner, skall verka för moralisk och humanitär hjälp till det på den legitima spanska regeringens sida kämpande spanska folket..."¹³

Det humanitära syftet inrymde således vissa förbehåll. Vad beträffar det politiska innehållet, fick detta aldrig någon framträdande plats i organisationens verksamhet i den meningen att någon studieverksamhet eller liknande förekom. Antifascismen fungerade mer som en självklar gemensam övergripande uppfattning.

Ursprungligen var spanienrörelsen nästan uteslutande en angelägenhet för arbetarklassen och dess organisationer. Det var dessa, som i början, och i stor utsträckning även senare, helt och hållet svarade för all praktisk verksamhet: "Det borgerliga samvetet sov, så mycket större var intresset bland stadens (Eskilstuna) arbetare."¹⁴

Efterhand kom emellertid även element från andra sociala skikt att ansluta sig till rörelsens målsättning, både som enskilda individer och i form av lokalavdelningar av t.ex. Folkpartiet och RLF: "Arbetarrörelsen och övriga folkliga organisationer har främst stött verksamheten men av betydelse har också varit grupper som läkare, tandläkare, sjuksköterskor, lärare, apotekare, ingenjörer, arkitekter mil."¹⁵

Utöver de borgerliga politiska organisationerna förekom ett visst deltagande från kristna, främst frikyrkliga, organisationer. Den förskjutning i opinionen, som möjliggjorde denna anslutning till spanienrörelsen, var säkert i inte ringa utsträckning ett resultat av en i efterhand mera korrekt nyhetsrapportering, även om denna var bristfällig såväl till innehåll som omfattning. De fascistiska terrorbombningarna mot en oskyddad civilbefolkning ledde sannolikt också till att det humanitära arbetet fick förankring i borgerliga kretsar. Det förtjänar dock återigen att framhållas att rörelsen förblev en väsentligen proletär angelägenhet under hela sin verksamhetstid.

Verksamheten

Rörelsens i huvudsak humanitära karaktär var självfallet bestämmande för verksamheten.¹⁶ Härvidlag dominerade penninginsamlingarna, som regelbundet företogs i flera städer. Vid sådana tillfällen mobiliserades aktivister från olika politiska och ideella organisationer i en imponerande utsträckning. Den viktigaste metoden att få in pengar var genom dörrknackning, då praktiskt taget alla hushåll på orten fick besök. Som exempel på den omfattande mobiliseringen kan nämnas att en insamlingsaktion i Stockholm aldrig samlade färre än 700 aktivister. Resultaten i Göteborg var i allmänhet ännu bättre. Trots att stadens befolkningstal var så

¹³ Spanienkommittén i Göteborg, *Verksamhetsberättelse 4 oktober 1936 – 31 maj 1937*. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

¹⁴ *Solidaritet* 2/1939.

¹⁵ Svenska Hjälpkommittén för Spanien. *Verksamhetsberättelse 1.1.-31.12. 1938*. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

¹⁶ Den enda sammanfattning av solidaritetsarbetet i Sverige finns på ryska i *Solidarnost' narodov ispanskoj respublikoj*, (Moskva, 1972). Uppgifterna i detta kapitel bygger i huvudsak på en artikel av Knut Olsson och Sixten Rogeby i boken.

mycket mindre än Stockholms mobiliserade man ibland mer än 1 000 personer.¹⁷ Utöver insamlandet av kontanter företogs till en början klädinsamlingar, tills de spanska myndigheterna uttryckte önskemål om att dessa skulle upphöra p.g.a. de höga kostnader som var förknippade med denna verksamhet.

För varje insamlingskampanj formulerades en målsättning, t.ex. att man skulle köpa ambulanser till Spanien. Flygblad med information om kampanjen delades ut till alla hushåll några dagar innan insamlingen. Denna ägde i allmänhet rum på en söndag. Resultatet av en sådan insamlingsdag kunde i de stora städerna uppgå till mellan 10 och 20 000 kronor. Får man tro de intervjuer med aktivister som förekom i främst *Ny Dag* var offervilligheten klart störst bland arbetarbefolkningen, medan man ofta fick lämna borgerliga hem med oförrättat ärende. Kampanjer företogs också bland köpmännen för att man i butikerna skulle få sätta ut insamlingsbössor, något som gav klen resultat med några få undantag, t.ex. bland tobakshandlarna.¹⁸

Vid sidan av dörrknackningsaktionerna inflöt medel genom flera andra kampanjer. Den viktigaste inkomstkällan var bidragen från fackföreningar och politiska organisationer. Utöver dessa skedde uttaxeringar på arbetsplatserna där arbetarna uppmanades att avstå t.ex. en timlön till förmån för det spanska folket. På vissa arbetsplatser förband sig också arbetarna att svara för ett antal spanska barns underhåll. Andra former för penninginsamlandet var teaterföreställningar, konstauktioner, fester etc.

De insamlade medlen gick till flera ändamål. Det som fick mest publicitet var de, av hjälpkommittén drivna, barnhemmen i Spanien och Frankrike. Ett annat stort projekt var, det av de svenska och norska spanienrörelserna gemensamt drivna, fältsjukhuset i Alcoy i Spanien.

Det moraliska stödet till den spanska republiken gavs främst i form av demonstrationer och solidaritetsmöten. Dessa samlade ett stort deltagarantal, i Göteborg och Stockholm ofta uppemot 10 000 personer. I demonstrationerna deltog främst arbetarklassens olika organisationer, vilka gick under egna fanor och i särskilda kolonner. På de avslutande mötena talade representanter för spanienrörelsen och de olika arbetarpartierna.

Förhållandet mellan kommunister och socialdemokrater

Den svenska spanienrörelsen hade bildats av representanter från arbetarpartierna och fackföreningarna. Detta hade dock inte skett genom formella förhandlingar mellan respektive organisationers ledningar. Det förefaller som om SKP var det enda parti, som utsåg en delegat i den förberedande kommitté som arbetade på bildandet under september–oktober 1936. På ett politbyråsammanträde den 24 september uppdrogs åt Knut Olsson att fullgöra denna uppgift.¹⁹ Vad beträffar socialdemokraterna kom detta parti i den centrala kommittén och i Stockholmskommittén att representeras av personer ur partiets vänsterflygel. Denna hade en stark ställning i Stockholms Arbetarkommun och i partiets huvudorgan *Socialdemokraten*. Detta förhållande underlättade naturligtvis ett samarbete mellan kommunister och socialdemokrater.

Relationerna var emellertid inte lika goda överallt och på flera orter försenades bildandet av kommittéer genom socialdemokraternas ovilja att samarbeta med kommunisterna. Så var förhållandet i Malmö, där FCO ännu en månad efter den centrala kommitténs bildande skickade insamlade medel till LO. Även där kom emellertid en kommitté till stånd i slutet av november 1936 efter det att ”ett energiskt förarbete bedrivits av främst de kommunistiska organisationerna”.²⁰

¹⁷ *Ny Dag*, flera nummer. *Verksamhetsberättelse för Stockholms Spanienkommitté* 23.10. 1936-30.4. 1938. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

¹⁸ *Verksamhetsberättelse*.

¹⁹ SKP:s arkiv 1936:1

²⁰ *Ny Dag* 18.11. 1936.

Misstroendet från officiellt socialdemokratiskt håll mot spanienrörelsen, och då naturligtvis främst mot kommunisterna inom denna, fanns kvar hela den tid rörelsen verkade. Det var emellertid föga opportunt att gå ut i ett generalangrepp mot hela rörelsen, därför nöjde man sig att gå till attack vid de tillfällen då man ansåg sig kunna förete bevis för att kommunisterna utnyttjade kommittéerna för sina egna syften. Så skedde t.ex. i en ledare i *Socialdemokraten* i mars 1938, i vilken man hävdade att spanienkommittéerna utnyttjades i kommunisternas enhetspropaganda inför årets 1 maj-demonstrationer.²¹ I ett mycket hovsamt svar i *Ny Dag* påstås det:

”Vi känner inte till något sådant fall. Om det verkligen förekommit skall vi gärna göra vårt för att rätta till den saken. Vi är visserligen varma anhängare för enhetsmanifestationer första maj. Men spanienkommittéerna får av någon ej utnyttjas på ett sådant sätt att det blir politisk strid omkring dem.”²²

Av denna redogörelse skall man emellertid inte låta sig förledas att tro, att spanienrörelsen på något sätt var öppet omstridd och att den kännetecknades av starka motsättningar. Det fanns inte något i dess målsättning och metoder, som inte rymdes inom de av socialdemokraterna accepterade ramarna. Rörelsen var ju främst humanitär och det moraliska stöd man gav den spanska republiken var inte kontroversiellt inom arbetarrörelsen. Såväl socialdemokrater som kommunister fullgjorde lojalt de gemensamt fattade besluten, något som det goda resultat rörelsen uppnådde vittnar om. De motsättningar som fanns bringades ytterst sällan till offentligheten, och då detta skedde, var det för att i första hand slå mot kommunisternas förmenta försök att utnyttja rörelsen och inte mot rörelsen som sådan.

Det kommunistiska partiets kader spelade en mycket aktiv roll inom spanienkommittéerna och Linderot överdrev säkert inte då han påstod att: ”I arbetet för materiell hjälp åt Spanien har på de flesta platser kommunisterna utgjort den drivande kraften och de främsta organisationerna av den betydelsefulla enhet, som kommit till uttryck i Svenska Hjälpkommitténs för Spanien verksamhet.”²³

Då uppmaningar om bildande av nya spanienkommittéer utgick från politbyrån till partikommunerna, satte detta ganska snart sina spår i SHfS’ organisationsnät. När t.ex. politbyrån på ett sammanträde i oktober 1938 beslöt att ytterligare intensifiera solidaritetsarbetet, ledde detta till en markant ökning av de belopp som flöt in till insamlingen och till upprättandet av 81 nya lokala spanienkommittéer på mindre än ett halvt år (från 350 till 431).

Att kommunisterna spelade en, i relation till partiets storlek, betydelsefull roll vittnar också följande sammanställning om. Den är en redovisning av aktivisternas partitillhörighet vid husinsamlingar i Stockholm. Det finns i SHfS’ arkiv flera sådana sammanställningar, som uppvisar samma mönster, även om de oftast inte täcker samma stadsdelar.

Tabell 5. Deltagande vid insamlingen söndagen den 7.11.1937 (Sthlm)

Distrikt	soc.dem.	kommunister	socialister	totalt
Norrmalm	100	56	16	172
Kungsholmen	69	43	25	137
Södermalm	57	89	51	197
Totalt	226	188	92	506

(Källa: SHfS’ arkiv, Arbetarrörelsens Arkiv, Sthlm)

Utöver det faktum att kommunisterna flitigt deltog i basarbetet, bidrog man till penninginsamlingen genom att vid åtminstone ett tillfälle betala dubbel medlemskontingent där den

²¹ *Socialdemokraten* 20.3. 1938.

²² *Ny Dag* 22.3. 1938.

²³ *Berättelse över verksamheten mellan Kommunistiska Partiets X och XI kongresser*. SKP:s arkiv 1939:2.

överskjutande delen gick oavkortat till spanienhjälpen.²⁴ Dessutom gick det kommunistiska ungdomsförbundets jubileumsfond, med anledning av Stormklockans 30-årsjubileum, oavkortad till Spanienkommittéernas insamling.

SKP och de spanienfrivilliga

Det mest omskrivna inslaget i det spanska inbördeskriget var den internationella brigaden. I den organiserades antifascister från hela världen. Från Sverige kom cirka 500 frivilliga varav de flesta var medlemmar i det kommunistiska partiet eller dettas ungdomsförbund (SKU).²⁵ Vår avsikt är inte att här redogöra för de svenska insatserna i försvaret av den spanska republiken utan att granska dels förhållandet mellan de frivilliga och SKP/SKU och dels de frivilligas roll i propagandan för enhetsfronten.

I den fåfänga förhoppningen att stoppa all utländsk intervention i det spanska inbördeskriget, bildades hösten 1936 den s.k. noninterventionskommittén med deltagande av alla de dåtida europeiska stormakterna samt ett antal mindre stater, däribland Sverige.²⁶

Det i Sverige mest omdiskuterade inslaget i denna kommittés verksamhet, var överenskommelsen om förbud för respektive deltagande länders medborgare att söka värvning i den spanska republikens arme eller, i förekommande fall, hos de fascistiska legionerna. Denna överenskommelse förelades de olika ländernas parlament (i den mån de höll sig med dylika) i februari 1937, så också i den svenska riksdagen där regeringen lade fram en proposition – ”lag angående åtgärder för att förhindra frivilligas deltagande i inbördeskriget i Spanien m.m.” – den 22:e. I de i detta sammanhang intressantaste paragraferna stadgas det:

§ 1. Söker man genom gåva, betalning eller utfästelse om ersättning eller på annat likartat sätt, eller genom hot eller missbruk av överordnad ställning förmå någon ta värvning till krigstjänst i Spanien, döms, där ej gärningen skall straffas enligt allmänna strafflagen, till fängelse i högst sex månader eller dagsböter.

§ 2. Tager svensk medborgare värvning till krigstjänst i Spanien, straffas med fängelse i högst sex månader eller dagsböter.”²⁷

Propositionen antogs i såväl första som andra kammaren den 3 mars. SKP röstade för propositionen, då man nu, till skillnad från tidigare, trodde att man nu mera effektivt skulle kunna kontrollera interventionen från Tyskland och Italien på rebellsidan. Dock förbehöll man sig handlingsfrihet om åtgärderna inte skulle visa sig vara verkningsfulla och ”då kommer det inte heller att saknas nya frivilliga i den spanska folkfrontens trupper”.²⁸ Lagen antogs emellertid inte utan protester. Mot propositionen röstade Socialistiska Partiets riksdagsgrupp. Dessutom förde en fraktion inom den socialdemokratiska gruppen med bl.a. Fredrik Ström och Georg Branting fram ett förslag som förordade lägre straffsatser, dock yrkade man inte avslag på regeringspropositionen.

Utrikesminister Sandler uttryckte vid riksdagsbehandlingen den fromma förhoppningen att: ”Ingen torde komma att utsättas för straff, då det praktiskt taget blir omöjligt att taga värvning för krigstjänst i Spanien.”²⁹ Man skall här betänka, att vid den aktuella tidpunkten hade endast cirka 150 av de totalt 500 svenskarna i Internationella Brigaden åkt till Spanien.

²⁴ *Stormklockan*, 9/1938.

²⁵ För en redogörelse för de svenska insatserna i det spanska inbördeskriget se: Lise Lindbaek, *Internationella brigaden*, (Stockholm, 1939) Göte Nilsson, *Svenskar i spanska inbördeskriget*, Stockholm, 1972)

²⁶ För en redogörelse för noninterventionskommittés verksamhet se: Cattell, *Soviet Diplomacy and the Spanish Civil War*. (Berkeley and Los Angeles, 1955).

²⁷ Referat i *Ny Dag* 22.2. 1937.

²⁸ *Ny Dag* 4.3. 1937.

²⁹ Aa.

Det var således fr.o.m. nu kriminellt att bispringa den lagliga spanska regeringen. Trots detta ökade antalet svenska frivilliga. En utbredd föreställning är att detta var ett resultat av ett organiserat och intensivt värvningsarbete i det tysta. Huruvida en sådan verksamhet förekom är av lätt förståeliga skäl svårt att avgöra. Enligt vad ett par frivilliga uppger för Göte Nilsson³⁰ förekom något som skulle kunna rubriceras som värvning inom de kommunistiska sjömansklubbarna och det kommunistiska ungdomsförbundet. SKU:s ordförande Filip Forsberg påstod emellertid i en intervju i *Ny Dag* att: ”Massor av svenska ungdomar vill fara till fronten – den saken har vi fått klart för oss. Vi har emellertid inte sänt några ungdomar dit, utan de som har rest, har farit på eget initiativ och själva skaffat respengar.”³¹

Att reguljär värvning inte förekom, åtminstone inte före frivilliglagens utfärdande, menade också utrikesminister Sandler i en interpellationsdebatt i riksdagen: ”Någon bevisning för att värvning stridande mot passlagens bestämmelser här skulle bedrivits föreligger icke.”³²

Att partiet centralt skulle ha ägnat sig åt ett organiserat värvningsarbete i frivilliglagens mera inskränkta mening har vi inte heller funnit något belägg för. Dock förekom det att partiet stod för reaktionskostnaderna för frivilliga till Paris, där Komintern arrangerade den vidare transporten över gränsen till Spanien.³³

Knappt ett år efter det att frivilliglagen trätt i kraft förekom den enda rättegång i Sverige där lagen åberopades. I vad som i den tyskvänliga pressen kallades ”razzia bland spanienvärvare”, greps två arbetare, som enligt polisen velat enrollera sig i Internationella Brigaden. Som värvare utpekades redaktör Wahlström vid de kommunistiska sjömansklubbarnas tidskrift *Hamn och Sjö*. I polisutredningen påstods att tidskriftens redaktion fungerat som värvningscentral och att Wahlström hjälpt ett tjugotal frivilliga till Spanien innan det förbudet trädde i kraft. De presumtiva frivilliga och Wahlström bestred emellertid att värvning skulle ha ägt rum och menade att medel till spanienresan hade samlats in bland sjöfolket i Stockholm. Stockholms rådhusrätt friade också alla tre.

Enligt polisutredningen hade man också funnit persondata över 10 frivilliga och det påstods att Wahlström hade vidarebefordrat uppgifter om varje frivillig han hjälpt till de spanska myndigheterna. Rätten fann uppenbarligen inte detta vara straffbart. Att det verkligen förekom en sådan verksamhet styrkes av ett protokoll från ett sammanträde i SKP:s politbyrå den 22 december 1938: ”Frontkämparna registreras och förbindelser upprätthålls med dessa. De tillställs material (*Ny Dag*, *Stormklockan*, Spanienmaterial). Deras politiska verksamhet övervakas.”³⁴

Nu var denna verksamhet inte så suspekt som det kan förefalla. Det förekom under hela det spanska inbördeskriget systematiska försök från fascistisk sida att infiltrera Internationella Brigaden. Det var för att stoppa detta som de spanska myndigheterna hade bett om en politisk kontroll av alla frivilliga.

De spanienfrivilliga kom att spela en icke obetydlig roll i propagandan för enhetsfronten. Man skall här betänka det goda anseende som dessa åtnjöt i hela den svenska arbetarklassen, något som de ovationsartade hyllningarna vid deras hemkomst till Sverige vittnar om. I front-rapporter i den kommunistiska pressen inskräppte de frivilliga ofta behovet av en enhetsfront i Sverige och hänvisade till det spanska exemplet. Då den socialdemokratiska pressen ryckte ut

³⁰ Göte Nilsson, aa.

³¹ *Ny Dag* 18.1. 1937.

³² *Ny Dag* 28.1. 1937.

³³ Uppgifterna från Sixten Rogeby – själv spanienfrivillig. En annan frivillig, Gustav Ericson, uppger sig ha hämtat respengar på Spanienkommitténs i Stockholm kontor. Uppgiften återfinnes i en ännu opublicerad bok: Arvid Rundberg, *En svensk arbetares memoarer*, Arbetarkulturs förlag.

³⁴ SKP:s arkiv 1938:1.

och anklagade kommunisterna för bristande demokratiskt sinnelag, sköts de frivilliga fram som exempel på att man verkligen hade bekämpat demokratins fiender, och man underlät inte att tala om att:

”Av de omkring 500 frontkämparna i den internationella brigaden utgjordes över hälften av kommunister, och av de över hundratalet som aldrig återvände var det ett 80-tal om vilka vi i våra matriklar kan skriva in de ärofulla orden: ‘Föll i tapper kamp mot den internationella fascismen’.”³⁵

På partikongressen 1939 menade Set Persson att: ”Frontkämparna har höljt vårt parti och den svenska arbetarrörelsen med ära. Arbetarna förstår att det utan vårt parti inte hade funnits några svenska frontkämpar i Spanien.”³⁶

Den 13 oktober 1937 bildades Frontkämparnas Stödfond, vars uppgift var att understödja de i Spanien kämpande svenskarna. Tanken på en sådan organisation föddes på ett politbyråsammanträde i SKP den 8 september samma år.³⁷ Till ordförande utsågs Metalls kassör V. O. Danielsson och till vice ordförande ombudsmannen i Typografiska föreningen i Stockholm E. Malmborg. I övrigt kom styrelsen att bestå av en kommunistisk ombudsman i Sjöfolksförbundet, Nils Löfstedt samt av Knut Olsson, som besatte sekreterareposten. Den högsta LO-ledningen var kluven i sin inställning till den nya organisationen. Samtidigt som sympatierna för de frivilliga var starka bland LO:s medlemmar bröt de svenskar som enrollerat sig i Internationella Brigaden mot en lag som den socialdemokratiska regeringen lagt fram och fått antagen i riksdagen:

”V. O. Danielsson försökte få LO:s ordförande August Lindberg att underteckna uppropet (för Stödskommitténs bildande, vår anm.). Detta ansåg sig denne inte kunna – så kontroversiell var fonden i alla fall. Däremot förklarade Lindberg att LO vid eventuella förfrågningar skulle rekommendera fonden till allt stöd.”³⁸

Något senare anslöt sig också ordföranden i 25 fackförbund till organisationens målsättning. Genom insamlingar inom fackföreningsrörelsen lyckades man under den tid stödfonden verkade få in cirka 200 000 kronor.

Det tämligen goda förhållandet mellan Frontkämparnas Stödfond och fackföreningsrörelsen var tydligen inte helt utan fläckar, vilket följande brev från Malmö FCO till landssekreterariatet vittnar om:

”Vad som synes oss absolut nödvändigt är ett ställningstagande och ett bestämt uppträdande för utrensning av alla kommunistiska element i dessa kommittéer.

Ty just en av anledningarna till det stigande misstroendet för kommittéernas verksamhet är samröre med denna riktning.

Att ett dylikt steg skulle hälsas med tillfredsställelse bland vårt folk är vi övertygade om.

Med hänvisning till ovanstående hemställa vi, att Landssekreterariatet beslutar åtgärd innebärande att verksamheten för Frontkämparnas Stödfond upphör ...”³⁹

Någon åtgärd företogs förmodligen aldrig och var kanske inte så aktuell med tanke på att samtliga svenska frontkämpar hade återvänt till Sverige vid denna tidpunkt och att insamlingsverksamheten därför hade fått en mera blygsam omfattning.

Stödfondens huvudsakliga insats bestod i att förse de i Spanien kämpande svenskarna med utrustning. Till detta ändamål startades en speciell insamling för ”ett intendenturkompani åt

³⁵ *Berättelse över verksamheten mellan Kommunistiska Partiets X och XI kongresser*. SKP:s arkiv 1939:2.

³⁶ *Ny Dag* 11.4. 1939.

³⁷ SKP:s arkiv 1937:1.

³⁸ Göte Nilsson, aa.

³⁹ Frontkämparnas Stödfond, brev och skrivelser 1939. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

Brantingkompaniet”. (I Brantingkompaniet ingick praktiskt taget alla svenskarna i Internationella Brigaden. Sitt namn hade det fått efter SHfS’ ordförande Georg Branting). Dessutom förmedlades brev och paket till frontkämparna från anhöriga i Sverige. En ganska omfattande social verksamhet förekom också då man betalade ut underhåll till vissa frivilligas familjer. Att det fanns föreställningar om att Stödfonden sysslade med helt andra, och olagliga ting, vittnar ett brev från en person från Kramfors om och i vilket han vill komma i kontakt med ”värvare”. Stödfondens sekreterare meddelade dock:

”Som svar på Ert brev får vi meddela, att Svenska Frontkämpars Stödfond icke har någon som helst kännedom om s.k. värvning till Spanien. Vår verksamhet består uteslutande i att hjälpa kamrater, som sårade återvänder till hemlandet.”⁴⁰

För att systematisera enhetsarbetet och för att hjälpa de frivilliga som väntades hem efter Internationella Brigadens upplösande i november 1938, bildades en Frontkämparnas Förening. Detta behandlades på ett sammanträde med SKP:s politbyrås sekretariat den 14 november detta år, och till vilket inbjudits ett par veteraner från kriget. Om föreningens syfte säger protokollet:

”Organisation av exklusiv karaktär bildas genast. Organisationen blir en kamratförening vars medlemmar utför sitt antifascistiska arbete i massorganisationerna. Organisationen skall också syssla med skolningsarbete för sina medlemmar.”⁴¹

Spanienrörelsen och enhetsfronten

Spanienrörelsen var det enda exemplet på ett framgångsrikt enhetsarbete i Sverige under 30-talets andra hälft. Det faller sig därför naturligt, att det kommunistiska partiet i sina strävanden att upprätta en vidare front utgick från de erfarenheter som solidaritetsarbetet för Spanien bjöd. Efter år av isolering från den socialdemokratiskt organiserade delen av arbetarklassen hade man nu framgångsrikt samarbetat för ett gemensamt mål. Förutom de konkreta resultat som avsattes i hjälparbetet, fick spanienrörelsen en viktig roll som exempel på att samarbete mellan kommunister och socialdemokrater var möjligt. I en summering av spanienarbetet på centralkommitténs plenum i maj 1937 menade Knut Olsson just att: ”Dessa Spanienkommittéer tror jag är de bästa organen för kamratligt samarbete mellan de socialdemokratiska arbetarna och vårt folk.”⁴² Man skulle emellertid inte nöja sig med detta utan gå vidare och i enhetens tecken även angripa andra gemensamma problem:

”Jag tror det är möjligt att förankra enheten som vi vunnit i Spanienfrågan. Det är ingen risk för att kampanjen inte skall ha satt något spår efter sig. Jag tror att man kan nå mer än till stämningen, att det där gick ju bra. Vi bör systematiskt och bättre hålla kontakten med de aktivaste bland de socialdemokratiska, socialistiska och syndikalistiska arbetarna som varit med i kampanjen samt knyta an till andra saker i solidaritetsrörelsen, solidaritet med den tyska fascismens offer, med den italienska fascismens offer o.s.v.”⁴³

För att bringa mera systematik i enhetsarbetet skulle man skapa en kader inom partiorganisationerna, som i likhet med Knut Olsson själv, skulle ha solidaritetsarbetet som huvuduppgift – ”folk som inte bara blir betraktade som förslagsställare från kommunistiska partiet.”⁴⁴ Utöver att försöka framstå i så trovärdig och sympatisk dager som möjligt inför de socialdemokratiska arbetarna inom solidaritetsrörelsen, tog SKP fasta på en rekommendation från Kominterns VII:e världskongress, nämligen den, att man skulle ta upp, av socialdemokratins ledning formulerade, radikala krav, mobilisera socialdemokratins bas för dessa och på så sätt tvinga

⁴⁰ Frontkämparnas Stödfond, brev och skrivelser 1937-38. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

⁴¹ SKP:s arkiv 1938:1.

⁴² SKP:s arkiv 1937:1.

⁴³ Aa.

⁴⁴ Aa.

den socialdemokratiska ledningen i radikalare riktning. Så var fallet med en petitionsrörelse, som startades för att den socialdemokratiska ledningen skulle effektuera de paroller den själv varit med om att anta på II:a internationalens möte i Paris i juni 1937. En av parollerna ställde kravet om Spaniens lagliga regerings rätt att fritt få köpa vapen till sitt försvar – något som förhindrades genom överenskommelser i noninterventionskommittén. Kort efter det att resolutionen från parismötet publicerats startade SKP sin landsomfattande namninsamlingsaktion, främst inom fackföreningsrörelsen. I *Ny Dag* framhöll man att: ”Ingressen till listorna är sådan att ingen arbetare oavsett partitillhörighet torde ha något sakligt att invända mot att med sitt namn stödja de där ställda kraven.”⁴⁵

Nu visade det sig att det fanns, om inte arbetare, så socialdemokratiska redaktörer, som hade invändningar. En vecka efter det att aktionen startats ryckte Rickard Lindström, en av SKP:s främsta vedersakare inom socialdemokratien, ut i ett frontalangrepp i *Ny Tid*. Att hans ledare här får stort utrymme, försvaras av att den är ganska symptomatisk för stämningarna inom den officiella socialdemokratien gentemot kommunisterna vid denna tid:

”Kommunisterna bör veta att de avgörande och övervägande krafterna inom Socialistiska Arbetar-Internationalen (II:a internationalen, vår anm.) icke vill ha något med dess komprometterande sällskap att göra då det gäller internationella aktioner. Nu försöker emellertid de svenska kommunisterna – tydligen på order från Moskva – att utnyttja Parisbesluten för sina orena syften. Denna kommunistiska aktion visar att kommunisterna icke på långa vägar är mogna för den ‘enhetsfront’, de snackar om. Det är ett lögnaktigt och illojalt sällskap, som på alla möjliga gangstervägar försöker exploatera de socialdemokratiska organisationernas självständiga beslut för sina småskurna ändamål. Dessa listor, som man nu söker underskrifter på, tjänar ingalunda syftet att hjälpa det för sin frihet stridande spanska folket. Här gäller det tvärtom att skapa förvirring och splittring inom den svenska socialdemokratien. Och vi förmodar att liknande försök göres i alla övriga länder med kommunistiska partier. Tavaritj Dimitrov driver sitt spel i internationell skala. Vi hoppas att inga socialdemokrater förnedrar sig så djupt att de genom sina namnunderskrifter stödjer detta nya kommunistiska trick. Socialdemokraterna arbetar för Spanien på egen grund. De behöver icke lita till kommunistiska aktioner som kommit till stånd utan varje förhandling eller överenskommelse med socialdemokraterna. Om kommunisterna velat ‘enhet’ och ‘gemensamt’ uppträdande, skulle de väl i alla rimligheters namn först bemödat sig om att komma överens med socialdemokraterna om tagen.”⁴⁶

Den skarpa socialdemokratiska reaktionen till trots, kunde *Ny Dag* rapportera om stora framgångar i petitionskampanjen. Huruvida man verkligen kan tala om sådana är omöjligt att säga. Dock antogs petitionen på många fackföreningsmöten. Några effekter på den socialdemokratiska regeringen hade naturligtvis inte listorna, då denna var uppbunden till noninterventionskommittén och ställde sig helt lojal till de beslut som där fattades.

Även försöken att, med spanienrörelsen som utgångspunkt, propagera för enhetsfronten föranledde häftiga socialdemokratiska reaktioner. Återigen var det Rickard Lindström, som i *Ny Tids* spalter, lät kvasten gå. I en ledare konstaterar han, att en samverkan med kommunisterna i lokala aktioner för Spanien var fullt möjliga, men: ”Detta har vi gjort för Spaniens skull och icke för att åstadkomma någon på falska grunder vilande ‘enhetsfront’.”⁴⁷ Om inte denna verksamhet upphörde hotade Lindström med att socialdemokraterna i Göteborg skulle lämna den enhetliga spanienrörelsen, ty: ”Vad vi betraktar som en svensk och göteborgsk arbetaraktion har inte det bittersta med ‘enhetsfronten’ att göra.”⁴⁸

⁴⁵ *Ny Dag* 22.7. 1937.

⁴⁶ *Ny Tid* 29.7. 1937.

⁴⁷ *Ny Tid* 27.6. 1937.

⁴⁸ Aa.

Trots en samstämmig uppfattning inom SKP att klimatet mellan kommunister och socialdemokrater hade avsevärt förbättrats, förmådde man inte förankra iden om enhetsfronten inom den socialdemokratiska delen av arbetarklassen. På ett möte med centralkommittén den 6 januari 1939 summerade Linderot försöken att, med spanienrörelsen som utgångspunkt, driva arbetet för enhetsfronten. Efter att ha konstaterat att: ”Förhållandena visar att enhet är lättast i solidaritetsarbetet”, kritiserat han propagandarbetet och menar att det är för schematiskt och att det inte, ”levandegör behovet av enhet”. De socialdemokratiska arbetarna hade uppfattat propagandan som tjugig medan ledningen menat att alltihop bara var en manöver.⁴⁹

”Partiet måste resolut bryta med de metoder som inte är ändamålsenliga och vidtaga sådana åtgärder, att de socialdemokratiska arbetarna och andra antifascister befrias från föreställningen att enhetsfronten är en manöver.”⁵⁰

SKP utesluts ur SHfS

Spanienkommittéerna kom att fortsätta sin verksamhet även efter det att den spanska republiken hade krossats. Hjälpinsatserna kom nu att koncentreras på de många flyktingar som fanns i läger i södra Frankrike. Rörelsen förefaller emellertid att ha förlorat mycket av sin massbas då inbördeskriget upphörde.

Spanienrörelsen hade främst varit en humanitär rörelse, och som en norrbottensdelegat på centralkommittésammanträdet i januari 1939 menade, ”saknat tillräckligt politiskt innehåll”.⁵¹ Någon allmän antifascistisk front blev således spanienrörelsen aldrig, åtminstone inte av det slag som några kommunister hade hoppats på. Detta till trots var det spanienrörelsens antifascistiska grund, som återopades då de kommunistiska delegaterna uteslöts ur Stockholms Spanienkommitté nästan exakt tre år efter dennas bildande. Den rysk-tyska pakten hade enligt den socialdemokratiska styrelsemajoriteten:

”skärpt det fascistiska hotet och sedan den kommunistiska pressen och partiets ledande instanser solidariserat sig med denna, för demokratin olycksdiga politik, anser Spanienkommittén för Stockholm att förutsättningarna för ett samarbete med kommunisterna icke längre existerar.

Kommittén har med anledning härav vid ett sammanträde den 9 oktober beslutat att ur kommittén utesluta de kommunistiska representanterna.”⁵²

Denna vändning i spanienrörelsen måste självfallet ha känts bitter för de kommunister, som spelat en så viktig roll vid dess tillkomst. I sitt inlägg på sammanträdet menade Knut Olsson att man i kommittén alltid bortsett från de politiska motsättningarna mellan de deltagande organisationerna:

”Kommitténs verksamhet gäller hjälpen åt det spanska folket, varför vi lagt de politiska motsättningarna åt sidan. Vi har alltid med största energi gått in för Spanienhjälpen och vi är glada och stolta över att ha kunnat mönstra lika mycket folk vid insamlingarna som det socialdemokratiska partiet.”⁵³

Att de taktiska övervägandena spelade en roll vid kommunisternas uteslutning vittnar ut-sagorna från ett par socialdemokrater om. SKP:s medverkan skulle kompromettera kommittén och leda till indragning av stödet från fackföreningsrörelsen. De fundamentala politiska motsättningarna kom också i dagen, då socialdemokraten Gustav Larsson hävdade att Per Meurling, som nyligen blivit medlem i SKP, på ett antifascistiskt möte hade sagt att en antifascistisk kamp inte längre var aktuell i Sverige. Som svar torgförde kommunisterna den officiella kominternsynen på det nyligen utbrutna världskriget – d.v.s. att det var ett imperialistiskt krig

⁴⁹ SKP:s arkiv 1939:1.

⁵⁰ *Ny Dag* 7.1. 1939.

⁵¹ SKP:s arkiv 1939:1.

⁵² Spanienkommittén, AI:1, Mötesprotokoll 23.10. 1936-12.2. 1947. Arbetarrörelsens arkiv Sthlm.

⁵³ Aa.

mellan främst Tyskland och England. Samtidigt riktade man anklagelsen mot världens socialdemokratiska ledare, att ha saboterat hjälpen till Spanien.⁵⁴ Vid den avslutande voteringen fick de tre kommunisterna alla de sju övrigas röster emot sig.

Vid ett möte med Spanienkommittén i Stockholm två månader efter kommunisternas uteslutning beslöts att starta en insamling för Finland, som då var inbegripet i det s.k. vinterkriget med Sovjetunionen. Man ville markera en viss distans till den borgerliga Finlandskommittén, varför stödet skulle gå till den finska landsorganisationen.⁵⁵ Det var inte frågan om att pengar som samlats in till Spanien skulle avsättas för detta ändamål, utan en separatinsamling startades, men med användande av Spanienhjälpens organisationsnät. Insamlingen gav dock ett blygsamt resultat, vilket förmodligen delvis kan förklaras av att organisationen hade lidit avbräck genom kommunisternas uteslutning. I den mån de hade varit kvar skulle de naturligtvis inte ha deltagit i en sådan verksamhet. Självfallet var denna nya insamling ett flagrant överskridande av rörelsens ursprungliga målsättning.

Kommunisternas typ av inflytande i Spanienrörelsen

Kommunisternas uteslutning ur den rörelse, som de till så stor del hade varit med om att skapa, illustrerar problemet med att nöja sig med en svag representation i de beslutande organen. Det faktum att man besatt centrala poster hjälpte föga då de partipolitiska motsättningarna kom i dagen. Nu var naturligtvis en annan taktik knappast möjlig för att uppnå den breda enhet, som man från kommunistiskt håll eftersträvade. Så länge det spanska inbördeskriget varade och gav konkretion åt solidaritetsarbetet, fungerade också samarbetet tämligen friktionsfritt, men det visade sig inte hålla under förändrade politiska omständligheter. Dessutom stred spanienrörelsens målsättning inte på något sätt mot den socialdemokratiska uppfattningen om hur solidaritetsarbetet skulle bedrivas. Rörelsen utgjorde bl.a. därför inte någon politisk bas för SKP. Det inflytande man hade var av teknisk och organisatorisk art och bestod inte i att partiet hade någon ideologisk hegemoni, vilket knappast kunde upprättas med tanke på att man inte ville profilera sig. Förutsättningen för det kommunistiska inflytandet var sålunda att arbetet bedrevs på en politisk grundval som kunde accepteras av socialdemokratin.

Det finns skäl att precisera anmärkningen, att spanienrörelsen var det enda exemplet på framgångsrikt kommunistiskt enhetsarbete. Om man utgår från rörelsens officiellt deklarerade målsättning, d.v.s. att ge humanitärt och moraliskt stöd åt den spanska republiken, finns det all anledning att instämma i SKP:s bedömning att rörelsen hade haft stor framgång. Om man däremot ser på rörelsen, som ett medel för partiet att vidga det politiska utrymme inom vilket man kunde arbeta, är det mera tveksamt om framgångarna var så stora. Kontakterna med de socialdemokratiska arbetarna inom rörelsens ram måste ha varit relativt sparsamma om man betänker att det kontinuerliga arbetet främst var förbehållet den lilla grupp för samarbete mellan olika organisationer, som utgjorde lokalkommittén. Ofta var kommunisterna i dessa styrelser rapportörer till partiet och *Ny Dag*, varför deras erfarenheter sannolikt i stor utsträckning formade partiets bild av spanienarbetet.

Den propagandistiska effekten är svår att uppskatta. Det finns under alla omständigheter inget som tyder på, att man från officiellt socialdemokratiskt håll, blev mera benägen att samarbeta med kommunisterna. När det gäller enhetstankens förankring bland de socialdemokratiska arbetarna har vi bara uppgifter från kommunisterna att lita till, och dessa är bara i form av ut-sagor som t.ex. att, ”respekten för partiet och kommunisterna överhuvud taget stärkts på ett sätt som aldrig tidigare”.⁵⁶

⁵⁴ Aa.

⁵⁵ Aa.

⁵⁶ Linderot i tal på sammanträde med SKP:s centralkommitté 17.5. 1937. SKP:s arkiv 1937:1.

Lästips

Det svenska kommunistpartiet om spanska inbördeskriget:

[Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag \(SKP:s dagstidning\)](#)

Om solidarisitetsrörelsen med Spanien i Sverige:

[Socialistiska partiet och spanska inbördeskriget](#), av Bernt Kennerström

[Om spanska inbördeskriget](#), av A Hagström (innehåller ett avsnitt om de internationella brigaderna och den svenska solidariteten med Spanien)

[Den spanska revolutionen](#), av Kenth-Åke Andersson (innehåller avsnitt om svenska Spanienrörelsen och särskilt *Göteborgs Spanienkommitté*)